

Budai és pesti pálos kolostorok

Írta: Saly László

Négy kolostoruk volt a mai Budapesten a pálos remetéknek, vagy fehér barátoknak, Budán három, Pesten egy; a pestit azonban csak a török idők után építették az elpusztult másik három helyett.

1. Budai kolostorok.

Legrégibb s talán az összes pálos kolostorok között nagyságra, hírességre és szépségre a legelső volt a budaszentlőrinci kolostor. Boldog Lőrinc, a rend negyedik tartományi és első egyetemes főnöke építette 1300–1310. között a mostani budakeszi ut baloldalán, a Szép Juhászné vendéglő és kertje területén, a Hárs-hegy déli oldalán, gyönyörű kilátással a fővárosra. A kolostor a templommal együtt 80–100 méter hosszú és ugyanolyan széles területen feküdt s ötszáz szerzetes befogadására is elegendő volt. Itt tartották ugyanis a rendi gyűléseket, amikor nemcsak Magyarországból, de Lengyelországból, Horvát-, Szlavon-, Dalmát-, Németországból, sőt Porosz-, Svédországból és Portugáliából is eljöttek az egyes rendházak küldöttei. Zsigmond király a rendi közgyűlések költségeire 1391-től kezdve 300 aranyforintot rendelt, Kanizsai János esztergomi érsek szintén 300 forintot igért magánjövendelméből. A templom a kolostor közepén állott s faragott kőből, csucsíves stílusban épült; készítői alkalmasint olaszok voltak, a szentély Vince pálos testvér híres szobrász és vésőmester műve. A Sz. Lőrinc tiszteletére emelt főoltár mellett jobbra a szent kereszt oltára állott, a folyosói kapornak Sz. István oltárán Remete Szt. Pál teste volt szemlélhető. A pálosok krónikásai szerint tudniillik a remeték atyja 343-ban hunyt el, holttestét Emmanuel görög császár 1169-ben Konstantinápolyba vitette, ahonnan Lanzio Jakab velencei szenátor 1240-ben a császártól engedélyt nyer-

vén Velencébe szállította. Nagy Lajos Dalmácia miatt négy esztendeig hadat viselt Velence ellen s még a háboru alatt megígérte a márianosztrai pálosoknak, hogy győzelme esetén a velenceiektől követelni fogja remete Szt. Pál ereklyéjének kiadását. Így is történt. 1381-ben nov. 14-én Demeter bibornok, esztergomi érsek és a püspöki kar részvételével papok, szerzetesek, hívek, zenészek nagy tömegétől kísérve helyezte el Lajos király az ereklyéket, a budai Szt. Lőrinc kolostorban, a márványtól, aranytól, ezüstartól, drágakövektől ragyogó emlékkapornában. A mohácsi csatavesztés után mindennek vége lett; a törökök 10 napon át mindent feldúltak, több mint 25 szerzetest megöltek. Szent Pál testét Trenésen varába vitték, de ott a hívek nagy fájdalomára a lángok martaléka lett. 1827-ből egy szemtanú még így írja le a romokat: „gyermekkoromban láttam a falak emberi magasságig fenálló omladékeit; esodáltam kőfaragó Vince testvér mesterséges műveit, megszámlálhattam ezen valaha igen szép templomnak hat és hat kétféle irányban fölépített oszlopait, hét oltárnak épen maradt asztalait, láttam veres, fekete, fehér, kék márvány sírköveket, rajtuk gót és római betűkkel jegyzett írásokat olvastam, kőművesek címerének és kőfaragásait csodáltam... a fal maradványain festett szentképek... Ma pedig ebből semmi, de épen semmi sem maradt meg.

A második budai kolostor a pálosok remete Szt. Pál tiszteletére emelt zárda, melyet Nagy Lajos 1382-ben épített a rendnek, valahol a mostani vizivárosi plébánia tájékán, a Batthyány- és Szilágyi-tér között, ahol a Hungaria gőzmalom van. Az itteni templom is csucsíves volt s legnagyobb kincséeként a szentéletű Dominici János raguzai érsek és pápai követnek sírját őrizte, aki 1418-ban halt meg Budán. Mikor a török 1541-ben Budát elfoglalta, Dominici holttestét is szétszórta s a templomot mecsétté változtatta. Így lett vége ennek is.

A harmadik budai kolostor Óbudán volt. Amikor Nagy Károly építette az avarok legyőzése után 805-ben a boldog-

ságos Szűz tiszteletére a kereszténységnek magyar földön első kegyhelyét: a Fejér-Boldogasszony templomát, amerre Árpád vezér sírját kutatják, az Esztergomba vivő ut mentén. Az óbudai Fejéregyház plébániájának vezetésével Mátyás király bizta meg a pálosokat 1479-ben, de bevezetésük csak 1484-ben történt meg IV. Sixtus pápa engedelmével. A plébánián mindössze 10 esztendeig működtek, de azért ott maradtak továbbra is Óbudán megint csak 1541-ig, Buda elfoglalásáig, amikor Ecsedre, Kenderesre menekültek. Ennek a kolostornak nincs semmi nyoma.

2. A pesti pálos kolostor.

A szomorú török világban, miként az egész ország közele, aképen a pálos rend is északra szorult és mivel a lengyel kolostorok mind épségben maradtak, a rend legfőbb vezetése lengyel kezébe került. A csechohovi kolostor krónikása büszkélkedik vele, hogy az ő templomuk csodálatos Mária-kepe előtt gyűjtött orv. Szobieszki János lengyel király 1683-ban, mielőtt Bécs felszabadítására indult volna.

Budavárát 1686 szept. 12-én foglalta el a töröktől Lotharingiai Károly.

Meg tartott az ostrom, a pálosok már megfogadták, hogy budai kolostoraikat visszahagyják. A rend megbízásából Gvarient Felician bécsújhegyi házfőnök — perjel — kérte J. Lipótot erre, mikor a császár Bécsbe hazamenet a pálosokhoz betért. Buda visszavételénél pedig a pápai rendi gyűlésből Maliceich Gáspár rendi titkárt és Mújény Pál elefanti perjel küldött ki Budára, hogy a régi pálos kolostor helyét megállapítsák. 1867 január 7-én Budára érkeztek, meg is találták mindhárom kolostoruk felismerhető romjait, de sem Benk báró a város parancsnoka, sem az elüljáróság nem adta vissza telkeiket a királyi rendeletére hivatkozva, mely szerint minden birtokba vételhez az ő engedélye szükséges. 1687 pünkösdjén Mihalszky Rafael atyát, az eddigi lengyel tartomány főnökét választották meg rendfőnöknek az elhunyt Bobery Gergely rendfőnök helyébe, jászói Nagy Imre egyévi időközi kormányzása

után. Mihalszky Nagyszombatban nevelkedett és itt nyerte kitűnő kiképezését Szt. Tamás bölcselétében, amelynek nagy szeretetét magával vitte Lengyelországba, itt szívtva magába azt a szabályokhoz ragaszkodó jámbor szellemet, amelyre a rend megújulása idején kettős szükség volt. Valószínű, hogy az ő megválasztását nagyban előmozdította Borkovich Márton kalocsai érseknek, volt pálos szerzetesnek a választó káptalanhoz intézett intő levele, amelyben a katolikus ellenreformációnak, ez a nagy alakja a rend ősi szelleméhez való teljes visszatérést sürgeti. Az új rendfőnök már Szechenyi Pál esztergomi érseknél történt, első bemutatkozásakor átadván a primásnak a csechohovi esodatévő Mária-kepe egy másolatát, kérte az ő hathatós támogatását a budai és más kolostorok visszaadása ügyében. Ugyanezt kérte Kollonich Lipót bibornok, győri püspöktől, sőt János lengyel király pártfogását is megnyerte, aki levélben kérte a császár és királytól a rend jogos kívánságai teljesítését. Eközben Budán már visszatelepedtek a ferencrendiek, karmeliták, Jézustársaságok s így a pálosoknak értésére adták, hogy az ő letelepedésük Budán nem engedélyezhető. Midőn tehát a császár újra Bécsújhelyen időzött, Mihalszky azt a kérelmét terjesztette elő, kegyeskedjék a felség Pesten nekik adni azt a telket a város déli oldalán, ahol egy török mecsét áll, hogy ott rendházat és templomot építhessenek. Majd a telek pontos rajzát is beadta az udvari kamarának, mire 1688 július 13-án kiadta Lipót király rendeletét az udvari kamara budai felügyelőjéhez, hogy a jelzett terület adja át a pálosoknak. Plass Ferdinánd budai kincstárigazgatótól 1693 dec. 15-én vették át a török mecsetet néhány ablaktalan kőfalas házzal, jobban mondva konyhával együtt, aztán az ezen házakkal szomszédos török pékházat is megszerzte a rendfőnök 300 rénus forintért, majd több házat is, úgyhogy az egész telek szomszédság nélkül a pálos rend tulajdona lett, a mai Papnevelde-utca, Veres Pálné-utca, Szerb-utca, Egyetem-tér közt elterülő egész négyszög. A pálosok a

vasmegyei rohonci születésű Horváth Bernát vezetése alatt mindjárt, az átvétel után megtelepedtek, a pilismaróti és a márianosztrai jobbágyok élelemmel ellátták őket, de a roskadozó házakban lakásuk semmiképen sem volt megfelelő, bárha csak 3-4-en voltak is kezdetben. Horváth perjelt ügyes és szelid házfőnöknek tartotta a rend, aki megkivánta társaitól, hogy Istennek megadják a magáét, de ő sem tagadta meg tőlük a szükségéseket. Azonban anyagi eszközök hiányában nem mert a rendház építésébe belekezdeni; 1696. végén halt meg mint az elefánti kolostor főnöke. Már életében átvette tőle a pesti házat Huszár István, de sem ő, sem utódja, Karlóczy Lajos (1698-1701). nem tudott különösebb eredményt elérni. Mallechich Gáspár rendfőnököt az ő kedves terve: a magyar és a horvát kolostorok szétválasztása, illetve a horvát tartomány megszervezése nagyon lefoglalta. A különvált magyar tartomány feje: a győri származású Barilovics Lajos volt rendfőnök s helyettese Bolla Ágoston, mindketten kitűnő férfiak, de ők sem tudtak segítséget nyújtani.

A pesti rendház építésének megkezdése Bakay Imre perjel nevéhez fűződik, aki 1701-1718-ig állott a pesti ház élén s szívós kitartással gyűjtögette össze a szükséges pénzt. Esterházy Imre az új rendfőnök Lengyelországba menet Bécsben személyesen kérte a császári udvart, hogy mivel a pesti háznak semmiféle alapítványa nincsen, legalább a régi feldult pálos kolostorok egykori birtokaiból adják vissza a Pesthez közel fekvőket, Acsa, Alosut községeket, amelyeket bizonyos Ujváry magának csalárdul megszerzett. Rákóczi Ferenc fölkelése miatt ez az ügy sem tudott gyorsan végződni, 1704-ben már a magyar rendtartomány a háború teljes tüzeben állott, káptalani gyűlésről szó sem lehetett. Heister császári tábornok csapatai a Mária-völgyi kolostort teljesen kifosztották, a templom kapuját betörték, a szent kelyheket és ruhákat elrabolták, csak akkor szűnt meg a rombolás, midőn a tábornok hadsége nagy nehezen rendet teremtett a fegyvelebontó katonaság között. Ugyanakkor a svédek

Czenstochovát vették ostrom alá, a várost megszállták, a pálosok várát s a kegyelemhelyet is ostromolták, de aztán mégis továbbvonultak. Az újhelyi Szt. Egyed kolostor is nagy veszedelemben forgott. Rákóczi fel akarta gyújtani, hogy a császári csapatoknak ne lehessen szállása, de Károlyi Sándor gróf lebeszélte szándéka megvalósításáról. A nezsideri házat Rákóczi emberei dulták fel, az oda menekült császárpártiakat az ebédlőben és a templomban ölték le, Vépi Imre atyát súlyosan megsebesítették. Gallovich Mihály perjel pedig csak úgy tudott megmenekülni, hogy nyakig a Fertő vizébe merült a nád között; csak estére kelve mert előjönni. A bánfalvi ujoncház főnökét viszont Plumberg császári parancsnok vetette börtönre, 1711-ben békét kötöttek a küzdő felek s a pálosok is kezdtek újra éledni. Az ugyanez évben tartott káptalan elhatározta a márianosztrai kolostor átvételét s rendbehozatalát; az 1712. évben pedig Keresztély Ágost szász herceg, esztergomi herceg-prímás a máriavölgyi kolostort építtette újjá, Bécsből, Pozsonyból hozatott építőmesterekkel és más szakemberekkel.

Végre 1715-ben Bakay perjel megkezdhette az új pesti kolostor építését, miután az anyagot és a rávaló költségeket fáradságos gondnal összeszedegette. Kristolovecz János rendfőnök engedelmével május 24-én tette le az új déli oldali épület alapkövét, amelybe Szt. Sebestyén ereklyéjének egy darabkáját és a bold. Szűz czenstochovai rézképet helyezte be. Semmi más pénze nem volt, csak amit kigazdálkodott vagy jövedelmet szerzett illetve gyűjtésben alamizsnaként kapott. Hogy a megkezdett munka nem mehetett nagyon szerényen, az a pálosok évkönyveinek hallgatásából gondolható, mert ugyancsak dicsekedve emlegetik, hogy a máriatrosi rendházuk Graz mellett mily nagyszerűen épül, a nagyzezbati-nak építése Vayai András perjel alatt szépen halad a Posztó-utcában, a sajládi is elkészült, a virágölgyit, nosztraít, kőrösit szintén megemlítik, csak Pestről nincs újabb hír éveken keresztül. Közben 1718-ban a rendi káptalan Bakayt Ele-

fántra helyezte át s így került a pesti ház élére Mayer Ágoston, három más társával, köztük Csuzy Zsigmonddal együtt, aki hitszónoklataival nagy hirre tett szert, öt kötetes beszégyűjteménye pedig a magyar nyelvújítók között kiváló helyet biztosít számára. Mayer Ágostonnak az 1720 július 1-én megtörtént rendi kanoni látogatás jegyzőkönyve szerint sikerült sok fáradsággal megszerezni a pesti ház számára a régi budai Szt. Lőrinc kolostor javait, amelyeket husz szerzetes eltartására is elegendőnek ítélték. Ekkor már a ház építése is eléggé előhaladt: a földszinti ebédlő, a konyha s az első emeleten hét szoba állott készen a pálosok használatára. 1722-ben pedig az egész kolostor, vagyis a mostani papnevelő intézet déli oldala felépült. Az 1735-i rendi káptalan a pesti házat konventnek nyilvánítja s vezetőjének a perjel címet adja s így ez az év a pesti rendház hivatalos kiépítésének határállomása; de az építkezés még nem szünetelt ezután sem, sőt ugylátszik, a rend figyelme egyre jobban Pestre terelődött szemben a többi szerzetesházakkal. Pest országos jelentősége kezd újra kibontakozni s így nem csoda, ha a horvát zárdától történt szétválás után a magyar tartományi levéltárat 1741 szept. 20-án Pestre helyezték át, 1744-ben elkészült a zárdá északi két emeletes, nemes barokkstilusban épült homlokzata, amely fölé manzard tetővel kiképzett kupola borult. Kár, hogy ezt a díszes és a pesti épületek között is kiváló finom ízlésű palotát az 1885-ben Simor János bibornok által ráépítettett harmadik emelet teljesen kiforgatta eredeti alakjából, a nyerskö hatását utánozni akaró kidudorított vakolat pedig semmiképen sem felel meg a ház korszerűségének. 1756-tól kezdve a pesti zárdá egész bizonyosan a magyar rendtartomány főnökének székhelye volt; ez magyarázza meg a gyönyörű, kemény tölgyfából kifaragott hatalmas könyvtár keletkezését, amely egyuttal tanácskozó helyül szolgált, ezért is lett az összes pálos templomokat művészi szépségre és a belső díszítés gazdagságára nézve fölülmuló fenséges Isten háza a pesti egyetemi templom.